№ 145 Օգոստոսի 21 (Սեպտեմբերի 2) 1880 Օգոստոսի 21 (Սեպտեմբերի 2) № 145

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 բուբլի, կէս տարվանը 6 բուբլի։ Առանձին համարները 5 կոպէկով։

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ։

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի Тифлисъ. Редакція „Мшакъ"

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (Մայի կիրակի և տօն օրերից)

Հայտարարութիւն ընդունվում է ամէն լեզուով։

Հայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ինչի ոչինչ չէ աղողվում.—Ներքին տեսութիւն։ Նամակ Ալէքսանդրապոլից։ Նամակ Ղազարեից։ Նամակ Կողզուանից։ Նամակ Խմբագրին, Նամակ Խմբագրին։ Ներքին լուրեր։—Արտաքին տեսութիւն։ Արևելեան գործերը։—«Մշակի» հեռագիրներ։ — Հայտարարութիւններ։ — Բանասիրական։ Վանա վարդապետ Բաստամեանցի յոդուածը։

ԻՆՉԻ ՈՉԻՆՉ ՉԷ ԱՂՈՂՎՈՒՄ

Մեր հասարակութեան մէջ ինչ գործին և ձեռք տային, ինչ հաստատութիւն և հիմնէին,—գրեթէ երբէք ոչինչ չէ աղողվում։

Մեր հասարակական հաստատութիւնների մեծ մասը մի և նոյն անձների խմբի ձեռին է։

Հիմնվում է մի հաստատութիւն, մի ընկերութիւն,—գործողները նոյն մարդիկ են, որոնք գործում էին և բոլոր մնացած հիմնարկութիւնների մէջ... Ուշադրութիւն դարձրէք և կը տեսնէք, որ այս կամ այն բանկի ծառայողներ, նոյն մարդիկ են, որոնք Լազերսեան դպրոցի հոգաբարձութեան անդամներ են, նոյն մարդիկ են, որոնք թատրօնական մնամաժողովի անդամներ են, նոյն մարդիկ են, որոնք թարգմանական ընկերութեան վարչութեան անդամներ են...և այլն։

Եւ որտեղ մտնում է մի յայտնի խումբ, նա իսկոյն սկսում է տեղաւորել իր կառավարութեանը յանձնված հիմնարկութեան մէջ իր բոլոր բարեկամներին և ազգականներին։

Այդպիսով մեր հասարակական բոլոր հիմնարկութիւնները իսկապէս հասարակական հիմնարկութիւններ չեն, այլ յայտնի անձերից բաղկացած գործողների մի յայտնի մտնաւոր խմբի սեփականութիւն են։ Հասարակութեան բոլոր այժերը երբէք չեն մասնակցում մեր ազգային և հասարակական հիմնարկութիւնների մէջ, այլ նրանց մէջ մասնակցում են միշտ մի և նոյն անձինք, ինչպէս օպէրայի մէջ մի և նոյն անձինք խաղում են և պարտականների և զիւղացիների և զինուորականների դերերը ... Արդիկ նոյն են մնում, միայն փոխում են իրանց զգեստները....

Հասկանալի է այժմ թէ ինչ է պատճառը, որ մեր հասարակական և ազգային հիմնարկութիւնները միշտ անաջող են գնում։ Պատճառն այն է, որ մասնաւոր շրջանի սեփականութիւն լինելով, այդ բոլոր հաստատութիւնները զուրկ են մնում հասարակութեան բոլոր թարմ այժերի գործակցութիւնից, ազատ են մնում հասարակութեան կօնտրոլից։

Շատ անգամ փորձ է լինում։ Հիմնվում է մի նոր հաստատութիւն, մի նոր ընկերութիւն. նոր, թարմ, ժողովրդական այժեր, որոնք կը կամենային նուիրել իրանց ամբողջ մնաւոր կարողութիւնը հասարակութեան ծառայութեանը, իրանց առաջարկում են ընդհանուր ժողովի քուէարկութեան։ Բայց նրանց չեն ընտրում, սեպանում են, այլ ընտրում են զարձեալ հներին։

Այդպիսով մեր ոչ մի հասարակական գործունէութեան մէջ մեր հասարակութեան ամբողջ այժերը երբէք չեն մասնակցում, այլ մասնակցում են միշտ մի և նոյն անձինք, որոնք պատկանում են մի նեղ շրջանին։

Հասկանալի է, ուրեմն, թէ ինչի մեղանում ոչինչ չէ աղողվում։

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐՈՊՈԼԻՑ

14 Օգոստոսի

Երբեմն ասվված է մարդ խօսել այնպիսի մի առարկայի վրա, որի մասին մտածելն անգամ ծիծաղելի կը լիներ։

Թէ ոչ. տուն չը կայ, ընտանիք չը կայ, ուր այդ հարցը ծանր նշանակութիւն ունեցող տեղ չը բռնէ նրանց հանապազորեայ կենաց մէջ։ Ուրեմն ամէն մարդ մեծ անհանգստութիւնով բաց է անում այդ յոդուածը, որ համալսարանական իրաւաբանական վարդապետի բերանից անաչառ, պարզ և արդար քննադատութիւնների վրա հիմնված վճիռներ լսէ, բայց չատ խաբված դէն է գցում մեծ արտասանութեամբ։

Նախ՝ որ յոդուածը խղճմտաբար չէ արել իր հետազօտութիւնները, և երկրորդ՝ որ նա չէ մշակում իր նիւթը ամենազգանի և բոլորվին։

Զարմանալի է, որ հեղինակ վարդապետը գիտէ Ամերիկայի, Պերուի, Նոր-Զէլանդայի, Աւստրալիայի վայրենի ժողովուրդների բազմակնութիւնը, գիտէ, որ գարշելի ներքոը ամուսնութեան մի զգալիր օրինաքը տուած և այն և այն, բայց մեր հայոց մասին խօսելիս անգէտ է ձևանում ասելով «տարբարդաբար մեզ այժմ յայտնի չէ թէ բազմակնութիւնը հանգամանք է եղել (մենանում) ազգովրդական բարք ու վարքին, թէ արգելված է եղել պետական կամ կրօնական օրէնքով.... ՀԷՐՄարիա է և այն, որ մենք (?) այնչափ քիչ տեղեկութիւն ունենք մեր ժողովրդի ընտանեկան կեանքի մասին, որ պետի դժուարանանք ասել գրականչով թէ բազմակնութիւնը կար կամ չը կար հեթանոս հայերի մէջ..... Մեր եկեղեցին չէ արգելում իր կանոնագրութիւնների մէջ մի առանձին մտքառումն այդ սովորութեան դէմ. (և) պիտի կարծենք որ բազմակնութիւնը կամ բոլորովին (?) չէ եղել Հայաստանի մէջ քրիստոնէութեան սկզբներում և կամ չատ նուազած է եղել...։ Մեր եկեղեցական ժողովների և հայրապետների կանոնների մէջ մի յատուկ կանոն չկար զանում բազմակնութեան մասին։» Ահա այսպիսի կիսակատար ֆրազներ են մեր ուսումնական տիտղոսաւոր վարդապետի խուզարկութիւնները ազգային պատմութեան մէջ, որոնք ոչ սե են, ոչ սպիտակ, ոչ այս են, և ոչ այլ։ Եթէ մի հնատարազ արեղայ ասէր այդ խօսքերը, կը ներէինք. բայց ինչ ասենք իրաւաբան վարդապետին, ծայրագոյն վարդապետին, որ իր ձեռքին ունի Լիմիթների հարուստ գրքադարանը։ Ինչ կախարդական այժ կայ այդ վերաբերի մէջ, որ ով որ գալուն է անցկացնում, սը կասում է դադարել կատարեալ մարդ լինելուց։ Մենք էլ կարծում էինք թէ ուսումնական վարդապետները կը պահեն ինքնուրոյնութիւն, կը գործածեն քաջութեամբ և կառավարողին ակարներին և ոգևոներին։ Բայց երևում է, որ խուցերի այն թմբացուցիչ մթնոլորտը հաւասարապէս ազդում բթացնում է ամէն մտք, թէկուզ Պղատոն ու Արիստոտել լինի։

Այնպէս չէ, ս. հայր, որ պարծում էք թէ բազմակնութիւնը Հայաստանում բոլորովին չէ եղել։ Մեր մէջ քրիստոնէութեան ժամանակին անգամ եղել է բազմակնութիւն։ Մեզ զրկականապէս ասում է Բիւզանդ պատմագիրը, թէ պարսից Ներսէհ թագաւորը գերի էր արել հայոց Տիրան թագաւորի կինիներին. իսկ յունաց վաղէս թագաւորը հայերի օգնութեամբ գերի արաւ Ներսէհ թագաւորի կանայքը, որ իրար ետ դարձրին, ասելով «այսմիկ ժամանակի թագաւորեցուցանէր (Ներսէհ) զԱրշակ զորդի Նորա (Տիրանայ) ի վերայ աշխարհին հայոց, և զիսանայս թագաւորին.... դարձ առնէր» Մեր Արշակ թագաւորը առաջ առաջ փառանձնմին և նա տակաւին ողջ ամուսնացաւ և Ոզոմպիի հետ, որ յունաց կայսերական տոհմիցն էր։ Բաց ի դմանէ յայտնի է, որ ոչ միայն աշխարհականաց մէջ, այլ նոյն իսկ հոգևորականաց մէջ պատահում էր բազմակնութիւն, այնպէս որ սուրբն Լաճակի հաշակաւոր բարեկարգութեան ժամանակին գրած կանոնների մէջն էլ դա էր, զի պռանկորդիք և երկկինք մի ելցեն յաստիճան կղերիկաստութեան։ Նոյնպէս էր Ներսէս կաթողիկոսը Դուին քաղաքում 527 թուին կազմած ժողովում գրած կանոնների մէջ մէկն էլ սա է հաստատել թէ ելերկկին պատանեաց որդեալ կայցեն յեկեղեցական կարգէ, և մի վայելեսցեն ի հաս եկեղեցւոյ»

Ուրեմն ոչ ժողովներն են լռել, ոչ հայրապետները և ոչ պատմութիւնն է զլուսում մեր մէջ տեղի ունեցած բազմակնութեան վրա, այլ վարդապետն է, որ չէ ուսումնասիրել իր նիւթը ըստ արժանոյն հայացի աղբիւրներից, և աւելի դիւրին է համարել գաղղիերէն հեղինակներին կարդալ և ներքանցից ցիտատներ բերել։ Սպասենք և տեսնենք երբ պէտք է սկսեն մեր ուսումնականները թողնել ուրիշների պատրաստ գիրքերը դիպելը, որ ինքնուրոյն մտնեն մեր պատմութեան խորքերը և մը չակեն։

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՎԱՀԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԲԱՍՏԱՄԵԱՆՑԻ ՅՈԴՈՒՈՒԱԾԸ

Կարծես թէ աշխարհս մէջ մէկ հատիկ ազգ կայ, որ իր ժամանակից ու օրուայ խնդիրները թողած, ասելիք, ձգտեր է ընկնում և իրան համար անմարելի նիւթ հնարում և ծամում, և դա էլ մեր հայերս ենք։ Երբ որ մեր գլուխը ցաւի, մենք գլխացաւի դեղ փնտրելու փոխանակ, կը գնանք ասպետը կը հարցնենք, և թուսանութիւն սովորելու տեղ՝ սալոր կը քաղենք «փորձ» անչատորը կը դարձնենք։ Դրա յուսիս և յուլիս այս խօսքին ապացոյց է։ Նորա յուսիս և յուլիս ամսների այս օրերիս հրատարակված տետրակում տպված է վանա վարդ. Բաստամեան ստորագրութեամբ մի յոդուած «Մամուսութիւնը ըստ հայոց եկեղեց. իրաւաբանութեան վերաբերով, որի չարունակութիւնը խոստացվում է։

Խոստովանում եմ, որ մեծ ուսանութիւնով կարդացի ես այդ գրուածքը, և ինձ համար պարզ եմ համարում թէ ազգին, թէ նոյն իսկ հեղինակի վարդապետին հաշիւ տալ այդ յոդուածի մեծ վրա արած տպատորութեան համար—Նիւթը չատ հետաքրքրական է և ժամանակից. հարիւրաւոր և հազարաւոր աշխարհականներ և հոգևորականներ, կանայք և տղա, ազվկանք և երիտասարդք հետաքրքրվում են այդ հարցով թէ ամուսնացեալ լինեն, թէ ոչ. տուն չը կայ, ընտանիք չը կայ, ուր այդ հարցը ծանր նշանակութիւն ունեցող տեղ չը բռնէ նրանց հանապազորեայ կենաց մէջ։ Ուրեմն ամէն մարդ մեծ անհանգստութիւնով բաց է անում այդ յոդուածը, որ համալսարանական իրաւաբանական վարդապետի բերանից անաչառ, պարզ և արդար քննադատութիւնների վրա հիմնված վճիռներ լսէ, բայց չատ խաբված դէն է գցում մեծ արտասանութեամբ։

Նախ՝ որ յոդուածը խղճմտաբար չէ արել իր հետազօտութիւնները, և երկրորդ՝ որ նա չէ մշակում իր նիւթը ամենազգանի և բոլորվին։

Զարմանալի է, որ հեղինակ վարդապետը գիտէ Ամերիկայի, Պերուի, Նոր-Զէլանդայի, Աւստրալիայի վայրենի ժողովուրդների բազմակնութիւնը, գիտէ, որ գարշելի ներքոը ամուսնութեան մի զգալիր օրինաքը տուած և այն և այն, բայց մեր հայոց մասին խօսելիս անգէտ է ձևանում ասելով «տարբարդաբար մեզ այժմ յայտնի չէ թէ բազմակնութիւնը հանգամանք է եղել (մենանում) ազգովրդական բարք ու վարքին, թէ արգելված է եղել պետական կամ կրօնական օրէնքով.... ՀԷՐՄարիա է և այն, որ մենք (?) այնչափ քիչ տեղեկութիւն ունենք մեր ժողովրդի ընտանեկան կեանքի մասին, որ պետի դժուարանանք ասել գրականչով թէ բազմակնութիւնը կար կամ չը կար հեթանոս հայերի մէջ.... Մեր եկեղեցին չէ արգելում իր կանոնագրութիւնների մէջ մի առանձին մտքառումն այդ սովորութեան դէմ. (և) պիտի կարծենք որ բազմակնութիւնը կամ բոլորովին (?) չէ եղել Հայաստանի մէջ քրիստոնէութեան սկզբներում և կամ չատ նուազած է եղել... Մեր եկեղեցական ժողովների և հայրապետների կանոնների մէջ մի յատուկ կանոն չկար զանում բազմակնութեան մասին։» Ահա այսպիսի կիսակատար ֆրազներ են մեր ուսումնական տիտղոսաւոր վարդապետի խուզարկութիւնները ազգային պատմութեան մէջ, որոնք ոչ սե են, ոչ սպիտակ, ոչ այս են, և ոչ այլ։ Եթէ մի հնատարազ արեղայ ասէր այդ խօսքերը, կը ներէինք. բայց ինչ ասենք իրաւաբան վարդապետին, ծայրագոյն վարդապետին, որ իր ձեռքին ունի Լիմիթների հարուստ գրքադարանը։ Ինչ կախարդական այժ կայ այդ վերաբերի մէջ, որ ով որ գալուն է անցկացնում, սը կասում է դադարել կատարեալ մարդ լինելուց։ Մենք էլ կարծում էինք թէ ուսումնական վարդապետները կը պահեն ինքնուրոյնութիւն, կը գործածեն քաջութեամբ և կառավարողին ակարներին և ոգևոներին։ Բայց երևում է, որ խուցերի այն թմբացուցիչ մթնոլորտը հաւասարապէս ազդում բթացնում է ամէն մտք, թէկուզ Պղատոն ու Արիստոտել լինի։

Այնպէս չէ, ս. հայր, որ պարծում էք թէ բազմակնութիւնը Հայաստանում բոլորովին չէ եղել։ Մեր մէջ քրիստոնէութեան ժամանակին անգամ եղել է բազմակնութիւն։ Մեզ զրկականապէս ասում է Բիւզանդ պատմագիրը, թէ պարսից Ներսէհ թագաւորը գերի էր արել հայոց Տիրան թագաւորի կինիներին. իսկ յունաց վաղէս թագաւորը հայերի օգնութեամբ գերի արաւ Ներսէհ թագաւորի կանայքը, որ իրար ետ դարձրին, ասելով «այսմիկ ժամանակի թագաւորեցուցանէր (Ներսէհ) զԱրշակ զորդի Նորա (Տիրանայ) ի վերայ աշխարհին հայոց, և զիսանայս թագաւորին.... դարձ առնէր» Մեր Արշակ թագաւորը առաջ առաջ փառանձնմին և նա տակաւին ողջ ամուսնացաւ և Ոզոմպիի հետ, որ յունաց կայսերական տոհմիցն էր։ Բաց ի դմանէ յայտնի է, որ ոչ միայն աշխարհականաց մէջ, այլ նոյն իսկ հոգևորականաց մէջ պատահում էր բազմակնութիւն, այնպէս որ սուրբն Լաճակի հաշակաւոր բարեկարգութեան ժամանակին գրած կանոնների մէջն էլ դա էր, զի պռանկորդիք և երկկինք մի ելցեն յաստիճան կղերիկաստութեան։ Նոյնպէս էր Ներսէս կաթողիկոսը Դուին քաղաքում 527 թուին կազմած ժողովում գրած կանոնների մէջ մէկն էլ սա է հաստատել թէ ելերկկին պատանեաց որդեալ կայցեն յեկեղեցական կարգէ, և մի վայելեսցեն ի հաս եկեղեցւոյ»

Ուրեմն ոչ ժողովներն են լռել, ոչ հայրապետները և ոչ պատմութիւնն է զլուսում մեր մէջ տեղի ունեցած բազմակնութեան վրա, այլ վարդապետն է, որ չէ ուսումնասիրել իր նիւթը ըստ արժանոյն հայացի աղբիւրներից, և աւելի դիւրին է համարել գաղղիերէն հեղինակներին կարդալ և ներքանցից ցիտատներ բերել։ Սպասենք և տեսնենք երբ պէտք է սկսեն մեր ուսումնականները թողնել ուրիշների պատրաստ գիրքերը դիպելը, որ ինքնուրոյն մտնեն մեր պատմութեան խորքերը և մը չակեն։

ները ոչ այն ուժը ունեն, ոչ այն միջոցները և ոչ այն գիտութիւնը, որ կարողանան այլադաւան գրիչին կրկին իրանց մայրենի եկեղեցին դարձնել։ Եւ ո՞վ է նրան իրաւունք տուել իշխել մարդերի խղճի ու համոզմունքների վրա։ Միթէ «Մեղուի» պ. խմբագիրը չէ հասկանում, որ այժմ հանդամանքները փոխվել են, որ կրօնով միայն ապրող ազգերը, եթէ չեն ցանկանում աշնանալ, այժմ պէտք է բոլորովին այլ պայմաններ ընտրեն իրանց գոյութիւնը պահպանելու համար։ Այդ պայմանների ամենագլխաւորն է միացնել մեր ազգի բոլոր անկասկած մասները մի ամբողջութեան մէջ, ինչ կրօնի և ինչ եկեղեցու պատկանելու լինին նրանք։

Ցգէտ և մոլեռանդ է դեռ ամբոխը, առում են ոմանք, նա ազգութիւնը եկեղեցուց բաժանելու հասկացողութիւնը չունի։ Շատ ցաւալի է, եթէ այդպէս է։ Բայց մի խմբագրի ներելի չէ ամբոխի մոլեռանդութիւնը զրգռել, նրան խաւար մտքեր քարոզել։ Ազգասէր խմբագիրը պէտք է ցոյց տայ ուղիղ ճանապարհը և ոչ թէ ինքն էլ մի կողմից մոլորեցնէ։ «Մեղուի» պ. խմբագիրը մեծ ծառայութիւն արած չի լինի հայոց ազգին իր այժմեան քարոզներով։ Նրա ծառայութիւնը նմանում է այն յիսար արջի ծառայութեանը, որ ագամորդու հետ եղբայրացաւ, և նրա քնած ժամանակը, ճանճին երեսիցը քշելու համար, վեր առեց մի ահագին քար, զարկեց գլխին և սրբելի եղբոր գլուխը ջախջախեց...«Մեղուի» խմբագիրը կամենում է այսպէս վարվել մեր ազգի կէս մասը կազմող այլադաւան եղբայրների հետ, առանց մտածելու, որ նա այն հսկայական ուժը չունի, որ կարողանայ մի ահագին քար բարձրացնել...

Իսկ ինչ որ վերաբերում է այն վայրկեանին դատողութիւններին, թէ այլադաւան հայերը,—կաթոլիկ, բողոքական, հայ հօռոմ, հայ մահմեդական,—իրանց հայեր չեն համարում, եթէ նշմարելիս է, այդ իսկ խրոնիւնը պէտք է սպեպէ մեզ հասկացնել նրանց, թէ նրանք հայեր են, թէ նրանք ֆրանգներ, ինդիներ, լեմսաներ, գրիներ, քրդեր և թուրքեր չեն։ Ո՞վ է մեղադրը, որ բողոքական միսիոնարը, հռոմէական քահանան, թուրքի մոլլան աւելի խելացի և աւելի նպատակայարմար կերպով են տանում իրանց գործը, քան թէ «Մեղուի» պ. խմբագիրը, և ազգերին մոռանալ են տալիս իրանց ցեղը։

Ինդիներ, տգէտներ, դաւանաններ ամեն ազգի, ամեն կրօնի և ամեն եկեղեցու մէջ գտնվում են։ Պոլսանանները, Հաւատները, Վասպուրները, բացառական երևոյթներ են։ Լրագրութիւնը պէտք է անխոր կերպով հարուածէ բոլորին, ով որ ազգին վնաս է բերում։ Իսկ ես բոլորովին այն կարծիքը չունեմ մեր այլադաւան եղբայրների վրա, ես հաւատացած եմ, որ նրանցից շատերը մեծ ծառայութիւն արել են և անում են մեր ազգին, և աւելի անկեղծ հայեր են, քան «Մեղուի» պ. խմբագիրը և նրա պէսները։

«Մեղուն թող հասկանայ, որ իր ըմբռնքը բոլորովին հակազդային է։ Կրօնի և եկեղեցու անունով հալածանք քարոզելը ոչ մեր դարու և ոչ էլ այժմեան պահանջներին համապատասխան է։ Իբրև կղերական և իբրև անշնորհ պահանդական մի լրագրի, ես կը ներեի «Մեղուին», երբ նա յորդոր կը կարդար Էջմիածնին և անբողջ հայ եկեղեցականներին, որ նրանք թողնէին հնոյսվանաձութիւնը, և ճշմարիտ հովիւների պէս հոգէին իրանց հօտի վրա։ Բայց ո՞վ է մեղադրը, երբ հովիւները քնած են և հօտը անտէր է մնացել։—Կրկնում եմ, ես կը ներեի «Մեղուին» եթէ այսպէս կը վարվէր։ Բայց ոչ մի հասկացող մարդ չի ների նրան, երբ նա մոլեռանդութիւն է քարոզում, երբ նա ազատում է ազգի մարմնի մէջ բացված հեղգերը աւելի լայնացնել և նրա մէջ թշնամութեան, ատելութեան սերմեր ցանել։

Մի այնպիսի ժամանակ, երբ թիւրքաց Հայաստանի բախտը և ապագան կախված է հայ տարրը կազմող թուրքաբնակների քանակութիւնից, «Մեղուն» աշխատում է այդ քանակութիւնը կիսով չափ պակասացնել, ասելով թէ հայ-բողոքականները, հայ-կաթոլիկները, հայ-հռոմները, հայ-մահմեդականները հայեր չեն։—Հայ կարելի է համարել միայն լուսաւորչականներին։ Ահա «Մեղուի» բոլոր վարդապետութիւնը։

Բայց ազգի վիճակը ճանաչող, ժամանակի պահանջները հասկացող մարդիկ այլապէս են մտածում։ Նրանք եկեղեցու բաժանման պատճառով ազգի ամբողջութիւնը կտոր-կտոր չեն անում, այլ ընդհակառակը, աշխատում են բաժանմունքները միացնել ազգասիրեան ամուր և հաստատուն կապերով, և ոչ թէ կրօնի անունով, որ անհնարին բան է։

Երևսուն միլիոնաչափ հայոց ազգը մեր ազգա եկեղեցականների շնորհիւ այժմ հասել է մօտ հինգ միլիոնի։ Նրա մի նշանաւոր մասը կազմում են բողոքական, կաթոլիկ, յունադաւան և մահմեդական հայերը։ Եթէ «Մեղուի» պատգամական խրատներին նայելով, մենք այդ վերջիններին խլաց անենք մեզանից, այն պատճառով միայն, որ նրանք լուսաւորչական եկեղեցուն չեն պատկանում, էլ ինչ կը մնար հայոց ազգից։ Երկրագնդի վրա ապրող ազգերից որն է այսպէս վարվում իր այլադաւան եղբայրների հետ, բացի «Մեղուի» պ. խմբագրից և նրա նման տգգասէրներից։

Ես մեր ազգի բարքը ցանկացող և նրան դէպի կեանքի ուղիղ ճանապարհը առաջնորդող գործիչների արձագանքը գտնում եմ «Մշակի» մէջ, և ցանկանում եմ նրանց յաջողութիւն։

Մի լուսաւորչական հայ

ՆԱՄԱԿ ՂՈՒԲԱՅԻՑ

—

1 օգոստոսի, 1880

Ղուբան մի փոքրիկ քաղաք է, որի ազգաբնակութեան մեծամասնութիւնը կազմում են թուրքերը։ Հայերը հազիւ թէ այստեղ լինեն մի չորս տարիւր տուն և նոքա ևս մեծ մասամբ գաղթականներ են։ ունեն մի եկեղեցի, որ միշտ փակ է լինում, որովհետև այստեղի քահանան մտադրութիւն ունի իր որդին Մօսկվա տանելու և ահա վեց ամիս է, որ պատրաստվում է այդ ճանապարհորդութեան համար, այս պատճառաւ ևս եկեղեցի չէ յաճախում, թէև ոչ մի անգամ ոչ պատ, ոչ մի մարտնաթիւն և ոչ մեռել է մեզանից դուրս...(Լենին նոյնպէս և մի ուսումնարան, որի մէջ այժմ միայն մի քանի կոտրտված հայերներ են նկատվում և որի պատուհանից երբեմն երբեմն դուրս են նայում մի քանի վախտաց կանայի գլուխներ։

Մարդասպանութիւն և աւազակութիւն պատեղ սովորական բաներ են։ Այսպիսի դէպքեր կրկնվում են ամեն օր, և «մեն որ ես դուռ կը լսէք այստեղ սպասելիսան լուրը քաղաքի մէջ, Դուռ հանգիստ նստած մնա սենեակում, յանկարծ լսում էք մի անսովոր աղաղակ փողոցում, դուրս էք գալիս և ահա ձեր առաջ փռած է մէկը պատառված գլխով, իսկ մնացեալ վիրաւոր ձեռներից բաց քարշում են իր տունը։ Անցորդները առանց կանգնելու մի անտարբեր հայեաց են ձգում փողոցում փռված դիակի և վիրաւորի վրա. Նրանց համար այդ սովորական մի տեսարան է, որը չէր կարող հետաքրքրել նրանց։ Այդպիսի դէպքեր կրկնվում են միշտ թուրքերի մէջ. Նրանք կամ հետանում են մահմեդական ֆանատիկոսութեան երկու աղանդի (չիսների և սիննիթների) հետևողների մէջ և կամ արևելեան կասկածի դէպի կիրը։

Երկու առանձին աղանդի հետևող բարեկամներ, որոնք երեխայութիւնից միասին են մեծացած, չեն խնայի յաճախանակութիւն ուզարկել իրարու, եթէ մէկը համարձակվի վիրաւորել միւսի կրօնական ինքնասիրութիւնը։

Եթէ մէկը նկատած է փողոցով անցնողի անզգոյշ ակնարկը դէպի իր բաց դուռը, այն բոպէին, երբ իր կինը կանգնած է դրանը կամ բացում, չէ կարող հանգիստ սպրել մինչև որ յաճեան չը խառաբանէ նրա անզգոյշ նայուածքը։

Մի քանի որ սրանից առաջ, երբ քաղաքի առաջին սատանան ասանելով, մտնում էի սատանիայի սենեակը, ես նկատեցի այնտեղ մի երիտասարդ թուրքի, որ տարիք մի լինէր 16 կամ 17 տարեկան, մի այնպիսի տարիք, երբ թրքուհին արդէն կատարեալ կին է, երբ հասարակին կրնայի տակ նրա կուրծքը և զգացումը հասունացած են լինում. Նա գեղեցիկ էր, ինչպէս Մահամմէտի դրախտի հուրիներից մէկը։ Թրքուհուն յատուկ նրա սևաբակ, կրքոտ աչքերը կրակներ էին ցոյցտում, իսկ գունատ այտերը, դողդողուն շրթունքը յայտնում էին նոյն բոպէին հոգեկան տրամադրութիւնը։ Այդ գրութեան մէջ անկարելի էր, որ նա չը գրաւէր մի երիտասարդ ճանապարհորդի ուշադրութիւնը։ Ես մօտեցայ նրան, մտածելով ասել մի կոմպլիմենտ, որը այնքան անտեղի է այդ կրքոտ արարածները։

—Օրիորդ, ներեցէք իմ անտեղի հարցմանս, կարծում դուք ես ճանապարհորդ էք ինձ նման, հարցրի ես նրան։

Նա բարձրացրեց ինձ վրա իր զարմացկոտ, երկիւղոտ, մեծ սևորակ աչքերը, և նկատելով իր առաջ մի անծանօթ հայ, մի անսովոր ձիգ արձակելով, փաթաթվեց իր չալի մէջ։

Ես զարմացած յետ քաշվեցի մի երկու քայլ, բայց այդ բոպէին նկատեցի սենեակի մի անկիւնում մի երիտասարդ, որին մինչև այդ բոպէ չէի նկատած, և որը հրացանը ինձ ուղղած, պատրաստվում էր արձակելու. ես նետուեցի մի կողմ և զգացի մի թրթռալի ամուսնացած կանանց մի զրաղրի, ես կը ներեի «Մեղուին», երբ նա յորդոր կը կարդար Էջմիածնին և անբողջ հայ եկեղեցականներին, որ նրանք թողնէին հնոյսվանաձութիւնը, և ճշմարիտ հովիւների պէս հոգէին իրանց հօտի վրա։ Բայց ո՞վ է մեղադրը, երբ հովիւները քնած են և հօտը անտէր է մնացել։—Կրկնում եմ, ես կը ներեի «Մեղուին» եթէ այսպէս կը վարվէր։ Բայց ոչ մի հասկացող մարդ չի ների նրան, երբ նա մոլեռանդութիւն է քարոզում, երբ նա աշխատում է ազգի մարմնի մէջ բացված եղեգները աւելի լայնացնել և նրա մէջ թշնամութեան, ատելութեան սերմեր ցանել։

Մի այնպիսի ժամանակ, երբ թիւրքաց Հայաստանի բախտը և ապագան կախված է հայ տարրը կազմող թուրքաբնակների քանակութիւնից, «Մեղուն» աշխատում է այդ քանակութիւնը կիսով չափ պակասացնել, ասելով թէ հայ-բողոքականները, հայ-կաթոլիկները, հայ-հռոմները, հայ-մահմեդականները հայեր չեն։—Հայ կարելի է համարել միայն լուսաւորչականներին։ Ահա «Մեղուի» բոլոր վարդապետութիւնը։

Բայց ազգի վիճակը ճանաչող, ժամանակի պահանջները հասկացող մարդիկ այլապէս են մտածում։ Նրանք եկեղեցու բաժանման պատճառով ազգի ամբողջութիւնը կտոր-կտոր չեն անում, այլ ընդհակառակը, աշխատում են բաժանմունքները միացնել ազգասիրեան ամուր և հաստատուն կապերով, և ոչ թէ կրօնի անունով, որ անհնարին բան է։

Երևսուն միլիոնաչափ հայոց ազգը մեր ազգա եկեղեցականների շնորհիւ այժմ հասել է մօտ հինգ միլիոնի։ Նրա մի նշանաւոր մասը կազմում են բողոքական, կաթոլիկ, յունադաւան և մահմեդական հայերը։ Եթէ «Մեղուի» պատգամական խրատներին նայելով, մենք այդ վերջիններին խլաց անենք մեզանից, այն պատճառով միայն, որ նրանք լուսաւորչական եկեղեցուն չեն պատկանում, էլ ինչ կը մնար հայոց ազգից։ Երկրագնդի վրա ապրող ազգերից որն է այսպէս վարվում իր այլադաւան եղբայրների հետ, բացի «Մեղուի» պ. խմբագրից և նրա նման տգգասէրներից։

Ես մեր ազգի բարքը ցանկացող և նրան դէպի կեանքի ուղիղ ճանապարհը առաջնորդող գործիչների արձագանքը գտնում եմ «Մշակի» մէջ, և ցանկանում եմ նրանց յաջողութիւն։

Մի լուսաւորչական հայ

Այսքանը դեռ զարմանալի չէ, որ իրաւագէտ վարագասէր զանգատութեան է տուել իր Ներսը խղճի մտաք քննելը, ով գիտէ գուցէ նա չատ այլ և այլ գործերով զբաղված էր՝ ժամանակ չունէր մեր պատմութիւնը ուսումնասիրելու. բայց մեզ բոլորովին դա է զարմացնում, թէ ինչպէս մի վարդապետ գրիչը ձեռքն առաւ ու գրից ամուսնութեան վրա և մոռացաւ մի խօսք ասել «կուսակրօնութեան մասին։ Ահա սա անհասկանալի է բացարձակապէս Արդեօք մոռացաւ կամ արգելված էր, կամ թէ խղճմտանքը միջամտեց։ Ո՞վ գիտէ։ Սակայն սա մի կարևոր հարց էր, որ ստիպում ու գլխով վերաբերում էր յոգնածաղիր վարդապետի առարկային, և պէտք է ասել, որ նա ոչ միայն կապ ունէր Նորա անձի հետ, այլ իրանից աւելի և նուազ արքեպան «կուսակրօնների» կեանքի հետ էլ և թէ դա հետաքրքրում է յանչափ նոյնպէս և մեզ։ Մենք դեռ չենք հասկանում թէ երբ, ուր, ումի ձեռքով և ինչ կերպով մտաւ մեր մէջ և այդքան արմատացաւ այդ «կուսակրօնական» սխտեմը, որ հիմա հաղարաւորների համար անտանելի բեռ է դարձել։ Մենք գիտենք, որ մեր առաքելադաս Լուսաւորիչը ամուսնացած էր. մեզ յայտնի է որ նորա որդիքը՝ Արիստակէս և Վրթանէս ամուսնացած էին. Վրթանէսը ունեցաւ երկու որդիք՝ Յուսիկ և Գրիգորիս. սա էլ գիտենք, որ Յուսիկն էլ էր ամուսնացած և ունէր երկու անօրէն զաւակներ՝ Պապ և Աշխանդիսէ։ Այս վերջնոյս որդին էր մեծն Ներսէս կաթուղիկոսը, որ նա էլ ամուսնացած էր և որի որդին մեծն Սահակ Պարթևն զարմանալի մի դրագիր, ես կը ներեի «Մեղուին», երբ նա յորդոր կը կարդար Էջմիածնին և անբողջ հայ եկեղեցականներին, որ նրանք թողնէին հնոյսվանաձութիւնը, և ճշմարիտ հովիւների պէս հոգէին իրանց հօտի վրա։ Բայց ո՞վ է մեղադրը, երբ հովիւները քնած են և հօտը անտէր է մնացել։—Կրկնում եմ, ես կը ներեի «Մեղուին» եթէ այսպէս կը վարվէր։ Բայց ոչ մի հասկացող մարդ չի ների նրան, երբ նա մոլեռանդութիւն է քարոզում, երբ նա աշխատում է ազգի մարմնի մէջ բացված եղեգները աւելի լայնացնել և նրա մէջ թշնամութեան, ատելութեան սերմեր ցանել։

Մի այնպիսի ժամանակ, երբ թիւրքաց Հայաստանի բախտը և ապագան կախված է հայ տարրը կազմող թուրքաբնակների քանակութիւնից, «Մեղուն» աշխատում է այդ քանակութիւնը կիսով չափ պակասացնել, ասելով թէ հայ-բողոքականները, հայ-կաթոլիկները, հայ-հռոմները, հայ-մահմեդականները հայեր չեն։—Հայ կարելի է համարել միայն լուսաւորչականներին։ Ահա «Մեղուի» բոլոր վարդապետութիւնը։

Բայց ազգի վիճակը ճանաչող, ժամանակի պահանջները հասկացող մարդիկ այլապէս են մտածում։ Նրանք եկեղեցու բաժանման պատճառով ազգի ամբողջութիւնը կտոր-կտոր չեն անում, այլ ընդհակառակը, աշխատում են բաժանմունքները միացնել ազգասիրեան ամուր և հաստատուն կապերով, և ոչ թէ կրօնի անունով, որ անհնարին բան է։

Երևսուն միլիոնաչափ հայոց ազգը մեր ազգա եկեղեցականների շնորհիւ այժմ հասել է մօտ հինգ միլիոնի։ Նրա մի նշանաւոր մասը կազմում են բողոքական, կաթոլիկ, յունադաւան և մահմեդական հայերը։ Եթէ «Մեղուի» պատգամական խրատներին նայելով, մենք այդ վերջիններին խլաց անենք մեզանից, այն պատճառով միայն, որ նրանք լուսաւորչական եկեղեցուն չեն պատկանում, էլ ինչ կը մնար հայոց ազգից։ Երկրագնդի վրա ապրող ազգերից որն է այսպէս վարվում իր այլադաւան եղբայրների հետ, բացի «Մեղուի» պ. խմբագրից և նրա նման տգգասէրներից։

Ես մեր ազգի բարքը ցանկացող և նրան դէպի կեանքի ուղիղ ճանապարհը առաջնորդող գործիչների արձագանքը գտնում եմ «Մշակի» մէջ, և ցանկանում եմ նրանց յաջողութիւն։

Մի լուսաւորչական հայ

ՆԱՄԱԿ ՂՈՒԲԱՅԻՑ

—

1 օգոստոսի, 1880

Ղուբան մի փոքրիկ քաղաք է, որի ազգաբնակութեան մեծամասնութիւնը կազմում են թուրքերը։ Հայերը հազիւ թէ այստեղ լինեն մի չորս տարիւր տուն և նոքա ևս մեծ մասամբ գաղթականներ են։ ունեն մի եկեղեցի, որ միշտ փակ է լինում, որովհետև այստեղի քահանան մտադրութիւն ունի իր որդին Մօսկվա տանելու և ահա վեց ամիս է, որ պատրաստվում է այդ ճանապարհորդութեան համար, այս պատճառաւ ևս եկեղեցի չէ յաճախում, թէև ոչ մի անգամ ոչ պատ, ոչ մի մարտնաթիւն և ոչ մեռել է մեզանից դուրս...(Լենին նոյնպէս և մի ուսումնարան, որի մէջ այժմ միայն մի քանի կոտրտված հայերներ են նկատվում և որի պատուհանից երբեմն երբեմն դուրս են նայում մի քանի վախտաց կանայի գլուխներ։

Մարդասպանութիւն և աւազակութիւն պատեղ սովորական բաներ են։ Այսպիսի դէպքեր կրկնվում են ամեն օր, և «մեն որ ես դուռ կը լսէք այստեղ սպասելիսան լուրը քաղաքի մէջ, Դուռ հանգիստ նստած մնա սենեակում, յանկարծ լսում էք մի անսովոր աղաղակ փողոցում, դուրս էք գալիս և ահա ձեր առաջ փռած է մէկը պատառված գլխով, իսկ մնացեալ վիրաւոր ձեռներից բաց քարշում են իր տունը։ Անցորդները առանց կանգնելու մի անտարբեր հայեաց են ձգում փողոցում փռված դիակի և վիրաւորի վրա. Նրանց համար այդ սովորական մի տեսարան է, որը չէր կարող հետաքրքրել նրանց։ Այդպիսի դէպքեր կրկնվում են միշտ թուրքերի մէջ. Նրանք կամ հետանում են մահմեդական ֆանատիկոսութեան երկու աղանդի (չիսների և սիննիթների) հետևողների մէջ և կամ արևելեան կասկածի դէպի կիրը։

Երկու առանձին աղանդի հետևող բարեկամներ, որոնք երեխայութիւնից միասին են մեծացած, չեն խնայի յաճախանակութիւն ուզարկել իրարու, եթէ մէկը համարձակվի վիրաւորել միւսի կրօնական ինքնասիրութիւնը։

Եթէ մէկը նկատած է փողոցով անցնողի անզգոյշ ակնարկը դէպի իր բաց դուռը, այն բոպէին, երբ իր կինը կանգնած է դրանը կամ բացում, չէ կարող հանգիստ սպրել մինչև որ յաճեան չը խառաբանէ նրա անզգոյշ նայուածքը։

Մի քանի որ սրանից առաջ, երբ քաղաքի առաջին սատանան ասանելով, մտնում էի սատանիայի սենեակը, ես նկատեցի այնտեղ մի երիտասարդ թրքուհի, որ հարիւր մի լինէր 16 կամ 17 տարեկան, մի այնպիսի տարիք, երբ թրքուհին արդէն կատարեալ կին է, երբ հասարակին կրնայի տակ նրա կուրծքը և զգացումը հասունացած են լինում. Նա գեղեցիկ էր, ինչպէս Մահամմէտի դրախտի հուրիներից մէկը։ Թրքուհուն յատուկ նրա սևաբակ, կրքոտ աչքերը կրակներ էին ցոյցտում, իսկ գունատ այտերը, դողդողուն շրթունքը յայտնում էին նոյն բոպէին հոգեկան տրամադրութիւնը։ Այդ գրութեան մէջ անկարելի էր, որ նա չը գրաւէր մի երիտասարդ ճանապարհորդի ուշադրութիւնը։ Ես մօտեցայ նրան, մտածելով ասել մի կոմպլիմենտ, որը այնքան անտեղի է այդ կրքոտ արարածները։

—Օրիորդ, ներեցէք իմ անտեղի հարցմանս, կարծում դուք ես ճանապարհորդ էք ինձ նման, հարցրի ես նրան։

Նա բարձրացրեց ինձ վրա իր զարմացկոտ, երկիւղոտ, մեծ սևորակ աչքերը, և նկատելով իր առաջ մի անծանօթ հայ, մի անսովոր ձիգ արձակելով, փաթաթվեց իր չալի մէջ։

Ես զարմացած յետ քաշվեցի մի երկու քայլ, բայց այդ բոպէին նկատեցի սենեակի մի անկիւնում մի երիտասարդ, որին մինչև այդ բոպէ չէի նկատած, և որը հրացանը ինձ ուղղած, պատրաստվում էր արձակելու. ես նետուեցի մի կողմ և զգացի մի թրթռալի ամուսնացած կանանց մի զրաղրի, ես կը ներեի «Մեղուին», երբ նա յորդոր կը կարդար Էջմիածնին և անբողջ հայ եկեղեցականներին, որ նրանք թողնէին հնոյսվանաձութիւնը, և ճշմարիտ հովիւների պէս հոգէին իրանց հօտի վրա։ Բայց ո՞վ է մեղադրը, երբ հովիւները քնած են և հօտը անտէր է մնացել։—Կրկնում եմ, ես կը ներեի «Մեղուին» եթէ այսպէս կը վարվէր։ Բայց ոչ մի հասկացող մարդ չի ների նրան, երբ նա մոլեռանդութիւն է քարոզում, երբ նա աշխատում է ազգի մարմնի մէջ բացված եղեգները աւելի լայնացնել և նրա մէջ թշնամութեան, ատելութեան սերմեր ցանել։

Մի այնպիսի ժամանակ, երբ թիւրքաց Հայաստանի բախտը և ապագան կախված է հայ տարրը կազմող թուրքաբնակների քանակութիւնից, «Մեղուն» աշխատում է այդ քանակութիւնը կիսով չափ պակասացնել, ասելով թէ հայ-բողոքականները, հայ-կաթոլիկները, հայ-հռոմները, հայ-մահմեդականները հայեր չեն։—Հայ կարելի է համարել միայն լուսաւորչականներին։ Ահա «Մեղուի» բոլոր վարդապետութիւնը։

Բայց ազգի վիճակը ճանաչող, ժամանակի պահանջները հասկացող մարդիկ այլապէս են մտածում։ Նրանք եկեղեցու բաժանման պատճառով ազգի ամբողջութիւնը կտոր-կտոր չեն անում, այլ ընդհակառակը, աշխատում են բաժանմունքները միացնել ազգասիրեան ամուր և հաստատուն կապերով, և ոչ թէ կրօնի անունով, որ անհնարին բան է։

Երևսուն միլիոնաչափ հայոց ազգը մեր ազգա եկեղեցականների շնորհիւ այժմ հասել է մօտ հինգ միլիոնի։ Նրա մի նշանաւոր մասը կազմում են բողոքական, կաթոլիկ, յունադաւան և մահմեդական հայերը։ Եթէ «Մեղուի» պատգամական խրատներին նայելով, մենք այդ վերջիններին խլաց անենք մեզանից, այն պատճառով միայն, որ նրանք լուսաւորչական եկեղեցուն չեն պատկանում, էլ ինչ կը մնար հայոց ազգից։ Երկրագնդի վրա ապրող ազգերից որն է այսպէս վարվում իր այլադաւան եղբայրների հետ, բացի «Մեղուի» պ. խմբագրից և նրա նման տգգասէրներից։

Ես մեր ազգի բարքը ցանկացող և նրան դէպի կեանքի ուղիղ ճանապարհը առաջնորդող գործիչների արձագանքը գտնում եմ «Մշակի» մէջ, և ցանկանում եմ նրանց յաջողութիւն։

Մի լուսաւորչական հայ

Ինչ երջանիկ դրախտական վիճակ էր նա, երբ որ մեր պապերը գնում էին մեր կաթողիկոսների տունը և բարեւում նորանց կինը և սիրում նորանց որդիներին, երբ որ մեր կաթողիկոսները, եպիսկոպոսները և հայրապետները սեղան էին նստում իրանց համախումբ ընտանիքներովը. օրենսդիր ժամանակներ, նախանձելի ժամանակներ, նախանձելի թէ հոգևորականների և թէ աշխարհականների նկատմամբ։ Ոչ թէ սխալմամբ և բացառապէս է պատահել մէկի ամուսնանալը. այլ մենք տեսնում ենք մի անգամ չարք կաթողիկոսաց, որոնք հետագայում ամուսնացած նստում են հայրապետական աթոռի վրա, և այդ կաթողիկոսներն էլ չեն անծանօթ խաւարեալ դարերի մութ վարդապետներ, այլ մեր Հայաստանեայ եկեղեցու՝ հանրանշանաւոր սուրբերը և հայրապետները՝ մեր եկեղեցու առաքեալ և լուսաւորիչը Ս. Գրիգոր, Ս. Արիստակէս կաթուղիկոս, Ս. Վրթանէս կաթողիկոս, Ս. Յուսիկ կաթողիկոս, (Ս. Գրիգորիս կանանց նամատակվծքաւ) Ս. մեծն Ներսէս կաթողիկոս, Ս. մեծն Սահակ կաթողիկոս, Ս. Խաղ եպիսկոպոս՝ բոլորն էլ ամուսնացած ուսերը և դստերք ունեցող հաշվված սուրբ հայրապետներ և անուանի հիմունք մեր ազգային եկեղեցու։

Եթէ մեր եկեղեցում մէկ հատ աւանդութիւն կայ, որ անհնարելի կերպով կարող է ապացուցել, որ նա մեր նախնի և սկզբնական կաթողիկոսաց և եպիսկոպոսաց ամուսնացած լինեն է։ Մենք հայերս պարծենում ենք աւանդապատ լինել և մեր Ս. Լուսաւորչից մեզ տուած եկեղեցին և դակը սլացաւ իմ մտից։ Ես դուրս թռայ սենեակից։

—Մենք յետոյ կը սեմվենք քեզ հետ, լսվից իմ ետևից թուրք երիտասարդի ձայնը, բայց հէնց այդ բոպէին սենեակի մէջ ներս վազեցին ոստիկ մինչև գլուխը բարակ ծղրտիլը, յետոյ գէնքերի չաղաչիւն, հառաչանք, հայհոյանք և մի արիւնաթաթախ վիրաւոր գրված մի արիւնաթաթախ դիակ դուրս վազեց սենեակից։ Սենեակի դուռը շառաչմամբ գոցվեց ներսից և պատուհանի վրա նկարվեց թուրք երիտասարդի արիւնոտ, վիրաւոր դէմքը, հրացանը բռնած ձեռքում։

—Ով կը համարձակվի ներս ոտք կոխել սենեակի մէջ, նրան մատաղ կը տամ իմ գնդակին, լսվեց նրա բարկացկոտ ձայնը։

Ինչքան զարմանալի էր նկատել այդ երիտասարդի նոյն բոպէի վարքին, արիւնաթաթաւ դէմքը, նոյնքան նրա անվեհեր, բուռն բնութիւնը, նրա առնական դէմքի գեղեցկի դծագրութիւնը աւելի և աւելի գրաւում էր մարդու ուշադրութիւնը։ Սատանիայի մի քանի ծառաներ վազեցին քաղաք օգնութիւն կանչելու, իսկ ես մնացի մեծ այնտեղ մինչև կը տեղեկանայի այդ ապտուկի պատճառը. երիտասարդ թուրքը և թրքուհին զրաւած էին իմ հետաքրքրութիւնս մինչև վերին աստիճանի։ Մի քանի ժամից յետոյ երեսեցաւ քնինչը մի քանի կոզակների հետ։ Թուրք երիտասարդը, ինչպէս նկատվում էր, արիւնի կրաքից ուշաթափված էր, սենեկից լսվում էր միայն աղջկայ լացի ձայնը. Քնինչի հրամանով սենեկի դուռը կոտրելով, երիտասարդին ուշքի բերին, կապելին նրա վերքը և սկսվեց սովորական հարցումը, որից տեղեկացայ, որ երիտասարդը և աղջիկը վաղուց սիրահարված են եղել, իրենց ծնողաց կամքի հակառակ։ Աղջկայ ծնողքը նշանած են եղել նրան մի հարուստ, վաթսունամեայ թուրքի վրա, որը աղջկայ հասակով թոռներ ունի։ Երեկոյ 16 անեայ թրքուհուն, իր հարկէ, չէր կարող սիրելի լինել այդպիսի մի ամուսնութիւնն և նա վրդովում է թողնել իր ծնողքը և փախչել երիտասարդի հետ, սակայն առանի սատանիայում փախստականներին հանձնում են աղջկայ եղբայրը և ծերունի նշանած որդին և այստեղ նոցա ու երիտասարդ սիրահարի մէջ կատարվում է այն արիւնոտ դրաման, որին մենք ականատես վկայ եղանք։ Այստեղ մենք չենք կարող լռել քնինչի (որ հայ էր) կոպտութեան մասին, որը յատուկ է համարեա բոլոր հայ քնինչներին։ Դա այդ փափուկ տարիք մարդ, առանց յարգելու այն կանայի զգացումները, որոնք առիթ են տուած աղջկան այդպիսի մի քայլ անելու, թայլ էր տալիս իրան այնպիսի կոպտութեամբ վարվել աղջկայ հետ և այնպիսի խօսքեր արտասանել, որոնք երբէք չէին կարող պատիւ բերել մի փոքր ի շատ կրթված անձին։ Աղջկայ այն պատասխանի վրա «թէ նա ինքը իր կամքովն գնացած է երիտասարդի հետ, որովհետև նա վաղուց սիրում էր նրան, իսկ ծնողքը ցանկանում էին տալ նրան մի ծերուհու, որին երբէք նա չէր կարողացաւ համբերել, որ դուրս չը թողայ իր բերանից մի ամենազզուելի փողոցային չիշոց, թէ ինչպէս կը վրդովեցնի նրա կարգերը անխախտ և անսասան պահած ուենալով, բայց ուր է. մի այսպիսի յոյժ կարևոր կետում թողել են Ս. Լուսաւորչի և նորա արժանաւոր սուրբ յաջորդների ընթացքը և չեղվել, խորասոյզ եղել կուսակրօնութեան անդունդը։ Հաւանի թէ այսօր մէկ հայ համարձակվի ասելու, թէ յեսին հոգևորականները աւելի սուրբ և աւելի լուսաւորված էին քան թէ Ս. Լուսաւորիչը, մեծն Ներսէս և մեծն Սահակ, որոնք չէին հասկանում կուսակրօնութեան սրբութիւնը, այլ այս նորերն են լաւ հասկացել։ Բայց կասեմ ես ընդհանրապէս։ Ես չէ որ թէ պատմութիւնը և թէ մեր ներկայ ժամանակը մեզ հազար ու մէկ փաստեր են տալիս, որ կուսակրօնութեան կուսակիցները մի մոլոր սխտեմ են պաշտպանում, և որ մեր առաքելի նախնի հայրապետները Ս. Լուսաւորիչով հանդերձ իրանց ոյժը քաղում էին ընտանեկան կեանքի շրջանում, այդտեղ ծանօթանում էին մարդու պիտոյքների, ուրախութեանց, տրամութեանց, հոգսերի և միւս բաբառոյ կենցաղի ներկայիների հետ, և ըստ այնմ գործում էին արդիւնաւորապէս ազգի և ժողովրդի մէջ։ Իսկ ամուրի գնուսկոսաց կոչված կեանքը, կղզիացած, վանքի պատերի մէջ շրջափակված մի անբնական և փոքրաչիզ երևոյթ է, որ հաւատարապէս վտանգաւոր և վնասակար է թէ նորան հետևողի և թէ այն ժողովրդի համար, որի մէջ նա գտնվում է։ Եթէ նա գործադրվի սխտեմայով իբր մի սարդոպական օրէնք ինչպէս որ անուրանալի հիմա է։

Ա. Ամիրխանեանց

Այսքանը դեռ զարմանալի չէ, որ իրաւագէտ վարագասէր զանգատութեան է տուել իր Ներսը խղճի մտաք քննելը, ով գիտէ գուցէ նա չատ այլ և այլ գործերով զբաղված էր՝ ժամանակ չունէր մեր պատմութիւնը ուսումնասիրելու. բայց մեզ բոլորովին դա է զարմացնում, թէ ինչպէս մի վարդապետ գրիչը ձեռքն առաւ ու գրից ամուսնութեան վրա և մոռացաւ մի խօսք ասել «կուսակրօնութեան մասին։ Ահա սա անհասկանալի է բացարձակապէս Արդեօք մոռացաւ կամ արգելված էր, կամ թէ խղճմտանքը միջամտեց։ Ո՞վ գիտէ։ Սակայն սա մի կարևոր հարց էր, որ ստիպում ու գլխով վերաբերում էր յոգնածաղիր վարդապետի առարկային, և պէտք է ասել, որ նա ոչ միայն կապ ունէր Նորա անձի հետ, այլ իրանից աւելի և նուազ արքեպան «կուսակրօնների» կեանքի հետ էլ և թէ դա հետաքրքրում է յանչափ նոյնպէս և մեզ։ Մենք դեռ չենք հասկանում թէ երբ, ուր, ումի ձեռքով և ինչ կերպով մտաւ մեր մէջ և այդքան արմատացաւ այդ «կուսակրօնական» սխտեմը, որ հիմա հազարաւորների համար անտանելի բեռ է դարձել։ Մենք գիտենք, որ մեր առաքելադաս Լուսաւորիչը ամուսնացած էր. մեզ յայտնի է որ նորա որդիքը՝ Արիստակէս և Վրթանէս ամուսնացած էին. Վրթանէսը ունեցաւ երկու որդիք՝ Յուսիկ և Գրիգորիս. սա էլ գիտենք, որ Յուսիկն էլ էր ամուսնացած և ունէր երկու անօրէն զաւակներ՝ Պապ և Աշխանդիսէ։ Այս վերջնոյս որդին էր մեծն Ներսէս կաթուղիկոսը, որ նա էլ ամուսնացած էր և որի որդին մեծն Սահակ Պարթևն նորա կարգերը անխախտ և անսասան պահած ուենալով, բայց ուր է. մի այսպիսի յոյժ կարևոր կետում թողել են Ս. Լուսաւորչի և նորա արժանաւոր սուրբ յաջորդների ընթացքը և չեղվել, խորասոյզ եղել կուսակրօնութեան անդունդը։ Հաւանի թէ այսօր մէկ հայ համարձակվի ասելու, թէ յեսին հոգևորականները աւելի սուրբ և աւելի լուսաւորված էին ք